

France M. Dolinar

REFORMNA PRIZADEVANJA LJUBLJANSKEGA ŠKOFA KAZIANERJA IN NJEĀOV ODNOS DO TRUBARJA

O ljubljanskem škofu Francu Kazianerju pl. Katzensteinu, po rodu z gradu Kamen pri Begunjah¹ in ljubljanskem škofu od leta 1536 do leta 1543, sta se v literaturi spletli dve legendi, ki ju nam zdaj razpoložljivi arhivski viri ne potrjujejo.

Po prvi, ki jo zastopa nemški zgodovinar Georg May, naj bi bil Kazianer »teološko neizobražen, značajsko šibek in versko slaboten.«² Pri tem je pomenljivo, da May za to svojo izrazito ideološko obarvano negativno sodbo ni navedel nobenega konkretnega dokaza na podlagi arhivskih virov. Nam dostopni dokumenti pa nasprotno dokazujejo, da je dobil Franc Kazianer solidno humanistično in teološko izobrazbo pri avguštinskih korarjih v Celovcu, kjer je bil leta 1513 tudi posvečen za duhovnika.³ O ugledu, ki ga je Kazianer

- 1 Franc Kazianer se je rodil okrog leta 1489 v gradu Kamen pri Begunjah očetu Leonardu Kazianerju pl. Katzensteinu in materi Ursuli grofici Herberstein kot najstarejši od štirih otrok. Njegov mlajši brat Ivan (rojen 1491 ali 1492) je postal Kranjski deželni glavar in v času kralja Ferdinanda I. vrhovni poveljnik krajiških čet na Hrvatskem in v Slavoniji.
- 2 Georg May, *Die deutschen Bischöfe angesichts der Glaubensspaltung des 16. Jahrhunderts*, 6–7.
- 3 Franc Kazianer je obiskoval stolno šolo v Celovcu, njegova nadaljnja študijska pot ni znana. Lavantinski škof Leonhard Prewel ga je 22. decembra 1509 posvetil za subdiakona za celovško škofijo. Pri posvetitvi za diakona 14. junija 1511 je bil Franc Kazianer imenovan za kanonika krške škofije, pri posvetitvi za duhovnika 12. marca 1513 pa je vpisan v knjigo ordinandov kot »brat Frančišek«. Očitno je bil član avguštinskih korarjev v Celovcu. Za duhovniško posvečenje je prejel spregled, ker še ni dopolnil »kanonične starosti« 24 let, ki je bila po kanonskem pravu določena za mašniško posvečenje. Ferdinand Hutz, *Das Weiberegister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl 1509–1536*, Graz 1994, 16, 46, 80.

užival med svojimi stanovskimi kolegi, pričajo njegove službe. Leta 1527 je postal dekan kolegiatnega kapitlja pri Gospe Sveti. Leta 1529 je v imenu krškega stolnega kapitlja posredoval pri kralju Ferdinandu I., da bi omilil zahtevo po zaplembi in prodaji četrtega dela vseh cerkvenih posesti za obrambo proti Turkom. Že naslednje leto je postal prošt stolnega kapitlja na Krki (Gurk), leta 1531 pa ga je na cesarjevo posredovanje štajerski deželni glavar predlagal za prošta sekovskega stolnega kapitlja. Imenovanju je iz neznanega razloga nasprotoval takratni administrator sekovske škofije, ljubljanski škof Kristof Ravbar, pet let pozneje pa ga je prav škof Ravbar cesarju predlagal za svojega pomožnega škofa s pravico nasledstva. Malo verjetno je, da bi si eden najuglednejših humanistov tedanjega časa, škof Kristof Ravbar, »teološko neizobraženega, značajsko šibkega in versko slabotnega« človeka izbral za svojega naslednika na ljubljanskem škofijskem sedežu, ki se je od leta 1533 ponašal s knežjim naslovom.

Kazianerjevo razgledanost dokazuje tudi njegova knjižnica. Težko si je predstavljati, da bi si »teološko neizobražen človek« med drugim nabavil vsa takrat dosegljiva dela velikega cerkvenega učitelja, carigrajskega patriarha (397–407) Janeza Krizostoma in se poglobljal v njegov nauk o strukturi in poslanstvu Cerkve. Kazianerjevi sodelavci in prijatelji so ob njegovi smrti leta 1543 dali na nagrobno ploščo med drugim zapisati, da je bil škof Kazianer »moder, plemenit in preudaren značaj«.⁴

Druga legenda, da je bil Kazianer vsaj filoprotestant, če ne že protestant – takšno izjavo smo nedavno ponovno slišali po ljubljanskem radiu⁵ – je nastala zaradi napačne razlage poročila o škofovem prejemu zakramentov za umirajoče. V Trubarjevem pismu škofu Petru Seebachu (1558/60–1568) z dne 6. julija 1561 je namreč

4 »Tertius e primo successit hic ordine praesul / nobilis et prudens ingenioque sagax / Rauberi arbitrio ad scitutulit infulae honores / tempore quod rapuit parca maligna brevi« / – Se pravi: »Ta je po prvem sledil kot tretji po vrsti škofovstva; moder je bil, plemenit in preudaren značaj. Rauber ga sam je izbral, časti on mitre sprejel je, v kratkem pa Parka mu zla, spet ugrabila jih je«. Emilijan Cevc, *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom*, Ljubljana 1981, 34.

5 Pogovor na I. programu Radio Slovenija, 25. decembra 2011, ob 550-letnici ustanovitve ljubljanske škofije.

rečeno, da so ljubljanska škofa Krištof Ravbar in Franc Kazianer ter tržaški škof Peter Bonomo v svoji zadnji smrti stiski prejeli celoten zakrament, ki ga tudi zaradi svoje vesti drugače ne bi mogli prejeti.⁶ »Ganz Sacrament in letzten sterbenden Not«, kot je zapisano v originalu, so za katoliškega duhovnika – in to je septembra leta 1543, ko je Trubar prevedel škofa Kazianerja, še vedno bil – pomenili zakramente za umirajoče, torej spoved, obhajilo in bolniško maziljenje. Dogodkov pač ne smemo prehitovati, ampak moramo pri preučevanju dogajanja v preteklosti potrpežljivo in zvesto slediti spremembam idej in z njimi povezanim razvojem dogodkov tudi takrat, ko gre za prelomne odločitve v človekovem življenju. Sicer pa tudi domneven prejem obhajila omenjenih škofov pod obema podobama v tem času poskusov zблиževanja stališč katoliških z luteranskimi teologi, kot bomo videli kasneje, ne bi bil sporen. Nedopustno pa je projiciranje kasnejše Trubarjeve odločitve za Luthrovo reformacijo v obdobje pred to njegovo življenjsko odločitvijo, ki razumljivo ni dozorela čez noč.

Da bi bolje razumeli Kazianerjevo delovanje v ljubljanski škofiji, ga postavimo v širši kontekst dogajanja v Cerkvi in v cesarstvu, katerega sestavni del so bile naše dežele v tem času.

Kazianerjevo imenovanje za ljubljanskega škofa⁷ sovpada namreč z zadnjim resnim poskusom rimskokatoliške Cerkve, najti skupni jezik z reformnim gibanjem, ki ga je sprožil Martin Luther. Razmeroma dobre smernice za notranjo prenovo Cerkve je sicer začrtal že V. lateranski koncil (1512 – 1517), ki je končal svoje delo le nekaj

6 »Dass der Herr Christoff Rauber, Herr Franziscus Khazianer sälligen paide Bischoue zu Laybach, vnnd Heerr Petrus Bonomus seliger Bischoue zu Triest in irres letzten vnd sterbenden Nott, ganntz Sacrament, haben empfangen, wie sie es an Verletzung irrer Gewissen nit anderst empfachen wollten.« NSAL, ŠAL I., fasc. 16/10; Ludovik Modest Golia, *Regesta škofijskega arhiva*, 1. zvezek, str. 159, št. 515.

7 Kralj Ferdinand I. je 5. decembra 1536 Kazianerja imenoval za ljubljanskega škofa. Predpisani kanonični proces je opravil kardinal Paulus de Cesis in na konzistoriju 11. aprila 1537 dal k imenovanju pozitivno mnenje. Papež Pavel III. je nato na istem konzistoriju Kazianerja potrdil za ljubljanskega škofa. Škofovsko posvečenje mu je na četrto postno nedeljo, 31. marca 1538, podelil lavantinski škof Filip Renner v Gornjem Gradu.

mesecev pred Luthrovo objavo njegovih znamenitih tez leta 1517.⁸ Žal papež Leon X. (Giovanni de Medici, 1513–1521) in veliko posvetno usmerjenih cerkvenih dostojanstvenikov iz plemiških vrst teh smernic za prenavo Cerkve niso vzeli resno in jih niso bili pripravljeni udejanjiti v Cerkvi iz preprostega razloga, ker bi morali najprej sami spremeniti svoj način življenja. Mnogi t. i. »imenovani« škofi in kardinali se nikoli niso dali posvetiti za duhovnika ali škofa. Naslov so sprejeli zato, da so lahko uživali dohodke iz določene škofije, nekateri celo iz več škofij hkrati, škofovsko opravila pa so namesto njih opravljali pomožni škofje ali škofje majhnih škofij, ki se z dohodki svoje škofije niso mogli preživljali (v naši sosesčini na primer škofje v Pičnu, ki so večinoma kot generalni vikarji oglejskega patriarha bivali v Ljubljani). Povsem posvetno živeči del škofov, ki so večinoma izhajali iz plemiških vrst, je zato odločno zavrnil tudi pretresljivo priznanje papeža Hadrijana VI. (Hadrian Florensz d'Edel, 9. 1. 1522–14. 9. 1523), ki ga je 3. januarja 1523 prebral njegov legat Francesco Chierigati na državnem zboru v Nürnbergu. V njem je papež odkrito priznal, da je za nastale razmere v Cerkvi krivo njeno vodstvo, ter obljubil korenito prenavo »v glavi in udih«. Žal je Hadrijan VI. umrl že 14. septembra istega leta, torej še preden mu je uspelo zlomiti hud odpor velikega dela rimske duhovščine do njegovih reformnih prizadevanj.⁹ Njegov naslednik Klemen VII. (Giulio de Medici, 1523–1534) se je vprašanju prenavo Cerkve spretno izogibal. Koncila – tega so pričakovali vsi, ki jim je bila pri srcu temeljita prenova Cerkve, takrat še skupaj s protestanti in z odločno podporo cesarja Karla V. – si Klemen VII. ni upal sklicati iz strahu pred prevlado konciliarizma. Politično je, kljub vedno hujši turški grožnji, omahoval med sprtima stranema, Francijo na eni in cesarstvom na drugi strani. Leta 1527 je doživel opustošenje Rima (sacco di Roma), ki so opravile cesarske najemniške čete, leta 1534

8 Koncil je končal svoje delo 16. marca 1517, Luther pa je objavil svoje teze kot diskusijski prispevek k razpravi o prenavi Cerkve 31. oktobra istega leta.

9 *Zgodovina Cerkve*, 3. del: Reformacija in protireformacija 1500–1715. Ljubljana, Družina, 1994, 138–139; *Das Papsttum* (Gestalten der Kirchengeschichte, Band 12, izd. Martin Greschat), Berlin, 1985, Kohlhammer, 1985, Julij II. 46–48, Leon X. 48–60, Hadrijan VI. 60–62.

pa je zavrnil zahtevo angleškega kralja Henrika VIII. za razvezo zakona s Katarino Aragonsko, kar je nato privedlo do razkola Angleške cerkve z Rimom. Prenovi Cerkve so se obetali boljši časi šele, ko je bil 13. oktobra 1534 izvoljen za papeža kardinal Alessandro Farnese, ki si je nadel ime Pavel III. (vladal do 1549).¹⁰

V tem vzdušju je ljubljanski škof postal Franc Kazianer, ki je vladal škofiji šest let in pet mesecev (1536–1543). To so bila prelomna leta neposredno pred tridentinskim koncilom. Na političnem področju so jih zaznamovale vojne cesarja Karla V. proti Francozom in Turkom.¹¹ Da bi zlomil moč cesarja Karla V. (1519–1556), je »najbolj katoliški kralj«, takšen naslov si je uradno nadel francoski kralj Franc I. (1515–1547), leta 1536 sklenil zavezo s turškim sultanom o sočasnih vojaških akcijah proti cesarju. Ta vojna je usodno prizadela tudi škofa Kazianerja, ko je bil leta 1539 njegov brat Ivan odstavljen kot vrhovni poveljnik krajiških čet na Hrvatskem in v Slavoniji in nato zaradi tajnih pogajanj s Turki o premirju obtožen veleizdaje in umorjen. Škof Kazianer je dal svojega brata spoštljivo pokopati v Gornjem Gradu.

Zaradi nenehnih vojn se tako Karel V. kot njegov brat kralj Ferdinand I. (kralj 1531, cesar 1556–1564) nista mogla temeljiteje posvetiti verskim vprašanjem, ki jih je sprožila Luthrova reformacija. Načelna stališča, izražena na državnem zboru v Wormsu leta 1521, na katerem je cesar nad Luthrom kot »očitnim krivovercem razglasil državno izobčenje« (Wormski edikt), in Speyerju leta 1529,¹² so razvodeneli kompromisi, ki jih je delal Ferdinand I., da bi si zagotovil

10 *Das Papsttum* (Gestalten der Kirchengeschichte, Band 12, 66–70; Franz X. Seppelt – Georg Schwaiger, *Geschichte der Päpste*, München 1964, 285–293.

11 V letih 1535–1538 je divjala tretja in 1543–1544 četrta vojna med cesarjem Karlom V. in francoskim kraljem Francem I., leta 1537 pa so Francozi podprli upor Firenčanov proti Medičejcem z namenom, da bi oslabil cesarjev položaj v Italiji.

12 Drugi državni zbor v Speyerju je leta 1529 razveljavil sklep prvega državnega zbora v Speyerju iz leta 1526, na katerem je bilo sklenjeno, da naj glede verskih zadev, tj. glede wormskega edikta, »do koncila ostane tako, kakor si vsakdo upa pred Bogom in cesarskim veličastvom zagovarjati«. Proti ponovni uveljavitvi wormskega edikta so protestirali luteranski udeleženci državnega zbora in tako sooblikovali svoj naziv protestanti.

pomoč plemstva pri obrambi njegovih dežel pred Turki. Odločilnega pomena za nadaljnji razvoj verskega vprašanja v deželah katoliškega kneza, ki je leta 1527 odločno odklonil Luthrovo obliko prenove Cerkve, je imelo določilo državnega zbora v Speyerju leta 1526, da lahko v zadevah wormskega edikta, torej glede verske reforme, vsak državni stan ravna tako, da lahko svojo odločitev zagovarja pred Bogom in cesarskim veličastvom.¹³ Augsburška veroizpoved, predložena na državnem zboru v Augsburgu leta 1530, je nato prinesla prvi kompromisni predlog luteranske strani kot izhodišče pogovorov za ponovno združitev luteranov in katoličanov. Čeprav so jo v prvotni obliki, v kakršni jo je izdelal Philipp Melanchthon, zavrnilo tako luteranci kot katoličani, je vendarle vzpodbudila Ferdinanda I. h kompromisnemu predlogu na katoliški strani. Ta je vključeval t. i. laični kelih (obhajilo pod obema podobama) in poročenost duhovnikov, torej zahtevi, ki tudi za vzhodno Cerkev nista bili nikoli sporni. Kralj Ferdinand je oboje dopuščal najprej v svojih dednih deželah, po tridentinskem koncilu pa je skupaj z bavarskim vojvodo Albrechtom V. objavo koncilskih dekretov pogojeval prav z dovoljenjem laičnega kelih in poročenostjo duhovnikov.¹⁴ Papež Pij IV. (Gianangelo Medici, 1559–1565) je leta 1565 pristal le na »laični kelih«, torej na obhajilo pod obema podobama na Koroškem in Štajerskem, ne pa tudi na Kranjskem.¹⁵ Ker pa so župnije ljubljanske škofije segale v vse tri dežele, se je praksa poročenosti duhovnikov in obhajila pod obema podobama uveljavila tudi v župnijah ljubljanske škofije na Kranjskem. Poročenost duhovnikov, ki so jo zagovarjali tudi številni škofje na tridentinskem koncilu, je bila namreč po dolgih debatah dokončno zavrnjena šele leta 1563,¹⁶ torej celih 20 let po Kazianerjevi smrti.

Nič manj razburljiv in nejasen je bil položaj na teološkem področju v Cerkvi, ki ga je še dodatno zapletel spor med dominikanci,

13 *Zgodovina Cerkve*, 3. del, 78.

14 Heinrich Brück, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, Mainz 1890, 690.

15 Peter Radics, *Beiträge zur Reformations-Geschichte Krain's*, v: *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, 1861, 68.

16 Hubert Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*, zvezek 4/2, Freiburg, Herder, 1975, 96–121.

manjšimi brati sv. Frančiška in avguštinci. Papež Pavel III. se je proti volji dela posvetno usmerjenih kardinalov končno vendarle odločil sklicati tako težko pričakovani koncil, ki naj bi razrešil sporna teološka vprašanja in vnesel red na področju cerkvene discipline.¹⁷ V ta namen je jeseni leta 1536 ustanovil posebno teološko komisijo, ki naj bi pripravila izhodišča za delo koncila. Komisija,¹⁸ ki ji je predsedoval kardinal Gasparo Contarini (1483–1542), takrat še laik,¹⁹ je pripravila ekspertizo razmer v Cerkvi in nakazala področja nujne prenove. Posebej je opozorila na pretiravanja pri poudarjanju papeževega primata, na grabežljivost cerkvenih fiskalnih uradov, zahtevala je odločno spremembo prakse podeljevanja cerkvenih dispens in kopičenja beneficijev, omejitev privilegija eksemptnosti, skrbnejši nadzor nad kandidati za duhovniško službo in prenovo nramnega življenja v Rimu. Ekspertizo z naslovom *Consilium de emendanda Ecclesia* je komisija kot tajen dokument 9. marca 1537 izročila papežu. Ko je dokument zaradi indiskretnosti v rimski kuriji naslednje leto prišel v javnost, je sprožil burne reakcije tako na katoliški kot protestantski strani.²⁰

Ker se stvari niso premaknile z mrtve točke, so Gasparo Contarini, Hieronim Aleander, Gian Pietro Carafa in Tomaž Badia papeža podprli z novo spomenico z naslovom *Consilium quatuor delectorum*, v kateri so ponovno odločno zahtevali reformo rimske kurije in klera, kar bi bil najboljši odgovor na zahteve protestantov, s katerimi se je na verskih pogovorih v Womso in Regensburgu usklajeval kardinal

17 Bula *Laetare Hierusalem* z dne 19. novembra 1544, v: Eberhaerd Büsser - Michael Neher, *Arbeitsbuch Geschichte*. Neuzeit 1 (16. bis 18. Jahrhundert). Quellen, München, Verlag Dokumentation, 1977, 186–193.

18 Člani komisije so bili kardinali Girolamo Aleandro, Tommaso Badia, Gian Pietro Carafa (kasnejši papež Pavel IV.), Gregorio Cortese, Federigo Fregoso, Gianmatteo Giberti, Reginald Pole in Jacopo Sadoleto. Največji poznavalec Luthrovega nauka je nedvomno bil kardinal Contarini, ki je pozorno spremljal dogajanje v Cerkvi in ostro luteransko kritiko razmer v njej. Čeprav se je Contarini udeležil državnega zbora v Wormsu leta 1521, se najverjetneje nikoli ni osebno srečal z Luthrom. Njegova sogovornika pri teoloških razpravah sta bila v tem času umirjena in prenovi Cerkve naklonjena luteranska teologa in humanista Philipp Melancthon (1497–1560) in Johannes Brenz (1499–1570).

19 Elisabeth G. Gleason, Gasparo Contarini: *Venice, Roma and Reform*, Berkely, University of California Press, 1993.

Contarini. Ko je kardinal Contarini 24. avgusta 1542 umrl, je papež Pavel III. izgubil močno oporo za svoja reformna prizadevanja. Kljub temu je ob podpori kardinalov iz Contarinijevega kroga leta 1545 sklical dolgo pričakovani koncil v Tridentu, ki naj bi jasno opredelil katoliški nauk in izdelal konkretna navodila za prenovo Cerkve. Žal so delo koncila že na samem začetku spremljali številni proceduralni zapleti.²¹ Julij III. (Mario del Monte, 1550–1555), naslednik papeža Pavla III., namreč ciljem, ki so si jih zastavili reformatorji znotraj rimske Cerkve, ni bil dorasel. Naslednji papež, Marcel II., je vladal samo 22 dni (1555). Po njegovi smrti so kardinali za papeža izvolili 79-letnega dekana kardinalskega zbora Giovannija Pietra Carafa, ki si je nadel ime Pavel IV. (1555–1559).²² Kot kardinal je bil novi papež zelo dejaven v leta 1542 ustanovljeni kongregaciji Rimske inkvizicije²³ in je skozi njena očala gledal tudi na prenovo Cerkve. Papeštvo je po vzoru nekaterih papežev visokega srednjega veka dojemal kot utelešenje vrhovne oblasti v svoji roki. Po njegovem mnenju koncil ni upravičil reformnih pričakovanj in je povzročil več težav, kot je prinašal koristi. Poleg tega je videl v njem nevarne zametke omejevanja papeške oblasti. Zato začetega koncila ni nadaljeval, ampak se je reformnih ukrepov lotil sam. Prenovo Cerkve je izvajal z izjemno trdoto, nepopustljivostjo in nezaupanjem tudi do svojih najožjih sodelavcev. Pred inkvizicijskim sodiščem sta se znašla celo dva goreča zagovornika prenove Cerkve, kardinala Giovanni Morone (1509–1580) in Reginald Pole (1500–1558), oba člana Contarinijeve komisije in podpisnika skupne spomenice. Moroneja, ki je bil prvi predsednik tridentinskega koncila pod Pavlom III., je iz ječe v Angelskem gradu izpustil šele Pavlov naslednik Pij IV. leta 1559. Reginald Pole, kot

20 Joannes Dominicus Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Tomus 35, Parisiis 1902, 345–356; Carl Mirbt – Kurt Aland, *Quellen zur Geschichte des Papstums und des Römischen Katholizismus*, I. zvezek, Tübingen 61967, 530–537.; *Lateran V. und Trient* (Geschichte der ökumenischen Konzilien, zvezek 10, uredil Gervais Dumeige), Mainz 1978, 482–495.

21 Hubert Jedin, *Geschichte des Konzils von Trient*, 4. Bände, Freiburg, Herder, 1950–1975.

22 Franz X. Seppelt, Georg Schwaiger, *Geschichte der Päpste*, 296–300.

23 Leta 1908 se je preimenovala v Congregazione del Sant'Offizio in leta 1965 v Kongregacijo za nauk vere.

papežev legat prav tako eden od predsednikov tridentinskega koncila, pa je umrl pred končanjem inkvizicijskega postopka proti njemu. Papežovo neusmiljeno strogost je avguštinec kardinal Girolamo Seripando (1492–1563), tudi privrženec Contarinijevega kroga, pod Pijem IV. pa eden od papeževih legatov na tridentinskem koncilu, označil kot nečloveško, nad seznamom prepovedanih knjig, ki jih je Pavel IV. ukazal uničiti, pa se je zgražal celo eden najvplivnejših jezuitov tedanjega časa Peter Kanizij.²⁴ Spomenico *Consilium de emendanda Ecclesia*, pri kateri je kot kardinal Giovanni Pietro Carafa sam sodeloval in leta 1537 tudi podpisal, je kot papež Pavel IV. neposredno pred svojo smrtjo leta 1559 uvrstil na seznam prepovedanih knjig.

Škof Franc Kazianer se je zavedal nujnosti notranje preнове Cerkve in jo želel udejanjiti v svoji škofiji. Zato je podprl goreče duhovnike, ki so nastopili proti zlorabam v Cerkvi, tudi Trubarja, ki si ga je izbral za svojega spovednika. Vendar teološko izhodišče Kazianerjevih reformnih prizadevanj ni bil Luther, ampak cerkveni učitelj, carigrabski patriarh sv. Janez Krizostom (344–407). Za duhovni profil škofa Kazianerja je pomenljivo, da se je poglobljal v spise Janeza Krizostoma,²⁵ ki jih preveva temeljna pastoralna naravnost dušnega pastirja. V njih Janez Krizostom govori o spoštovanju vzbujajočem dostojanstvu krščanskega duhovništva, o idealu devišтва in redovnega življenja. Krizostom je naravnost klasična priča krščanske antike o katoliškem nauku o evharistiji, ne govori pa o privatni pokori pod nadzorom Cerkve in ne o Avguštinovem (354–430) razmisleku o milosti.²⁶ Ko Janez Krizostom razmišlja o Cerkvi, izhaja iz njenih zakramentalnih temeljev. Ko pa govori o njeni hierarhični ureditvi, je ta po njegovem prepričanju zasnovana na principu zbornosti, katere nosilci so patriarhi v Rimu, Carigradu, Cezareji, Aleksandriji in Antiohiji. Rimski papež je samo prvi med enakimi, vsi skupaj pa predstavljajo združevalni vrh edinosti Cerkve.

Spoznanja, do katerih se je dokopal ob študiju spisov sv. Janeza Krizostoma, je škof Kazianer soočal s teološkimi nazori luteranskih

24 Das Papstum II., 71–74.

25 Kazianerjeva oporoka z dne 1. septembra 1543, v: Arhiv Republike Slovenije, AS 308, Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani, II., lit. B, No. 2.

26 *Lexikon für Theologie und Kirche*, 5. Band, Freiburg 1960, 1018–1020.

teologov, zdi se da predvsem Melanchthonovega sodelavca Johanna Brenza, ki je zaradi svojih umirjenih stališč na verskih pogovorih v Augsburgu leta 1530 postal tarča ostre Luthrove kritike. Bolj kot domnevno simpatiziranje s protestantizmom je Kazianer iskal splošno sprejemljiva stališča za temeljito prenovo Cerkve. Zato so mu bila blizu izhodišča, ki jih je kardinal Gasparo Contarini leta 1541 zagovarjal na verskih pogovorih v Hagenauu in Wormsu in nato še istega leta na državnem zboru v Regensburgu. Začetki teh pogovorov so bili vsekakor obetavni, saj so katoliški in luteranski sogovorniki dosegli določeno soglasje glede svobodne volje, vzroka greha, stanja po izvirnem grehu in o opravičenju iz ljubezni. Zataknilo se je pri vprašanjih glede papeževega primata, nezmotljivosti cerkvenih zborov, spovedi in transsubstanciacije. To so bile teme, ki so nato še kako zaposlovale teologe na tridentinskem koncilu (1545–1563), ki pa ga škof Kazianer ni več dočakal. Umril je namreč dve leti pred začetkom koncila, septembra leta 1543 (točen dan ni znan).

V tem prizadevanju za prenovo Cerkve seveda tudi Kazianer ni mogel ostati ravnodušen do zahtev reformacije. Ne vemo sicer, koliko so mu bile znane podrobnosti zgoraj omenjenih verskih pogovorov med Contarinijem in Melanchthonom, vsekakor pa je sodoživljal negotovost kralja Ferdinanda I., ki se je pogajal s protestanti in jim dajal koncesije na verskem področju, da bi si od njih zagotovil pomoč za obrambo proti Turkom, ki so ogrožali njegove dežele. Ne smemo pozabiti, da je Ferdinand, »dokler koncil ne bo odločil drugače«, zagovarjal poročenost duhovnikov in »laični kelih« (torej obhajilo pod obema podobama za laike). Stališča do prenove Cerkve v tem času še niso bila jasno opredeljena niti v njenem najožjem vodstvu v Rimu. Katoliškega škofa, ki je čutil s Cerkvijo, je nedvomno vznemirjalo obotavljanje Rima, da bi sklical koncil, na katerem bi odgovorili na ključna vprašanja, ki so pretresla Cerkev, ter jasno opredelili njen nauk in cerkveno disciplino.²⁷ Pri tem moramo

27 Potrebno jasnost glede katoliškega nauka in discipline je začel mukoma uvajati šele tridentinski koncil. Toda razprave so se vlekle v neskončnost. Ker je bila tridentinska veroizpoved sprejeta šele l. 1564, torej po že končanem koncilu, je bilo posamezne koncilske dokumente, vsaj na začetku, težko soočati s *confessio augustana*, ki je veljala za katoliške cerkvene in laične oblastnike za simbol luteranizma.

poudariti, da se Kazianer ni nikoli oddaljil od »stare Cerkve« in v tem pogledu za Rim tudi ni bil nikoli sumljiv.

Kazianerja je imenovanje za ljubljanskega škofa 5. decembra leta 1536 po vsej verjetnosti našlo v Gornjem Gradu, kamor je z Dunaja spremljal posmrtno ostanke Krištofa Ravbarja (umorjen 26. oktobra 1536 na Dunaju) in tam poskrbel za njegov dostojen pogreb. Kazianer je očitno že vedel, da ga je za ljubljanskega škofa predlagal njegov prednik. Papeška potrditev je prišla presenetljivo hitro (11. aprila 1537), kar priča o ugledu, ki ga je Kazianer užival tako na Dunaju kakor pri papežu Pavlu III., naklonjenem prenovi Cerkve. Si je pa imenovani škof Kazianer vzel skoraj leto dni časa, da se je razgledal po škofiji, preden se je dal 31. marca leta 1538 v Gornjem Gradu posvetiti za škofa.

Ob imenovanju Kazianerja za ljubljanskega škofa je ljubljanski stolni kapitelj poleg prošta in dekana štel še sedem kanonikov, vendar vsi niso rezidirali v Ljubljani. Stolni prošt Adam De Forz (1521–1546) kot osebni zdravnik kralja Ferdinanda I.²⁸ in stolni dekan Arnold Bruck (1530–1546) kot dvorni kapelnik²⁹ sta bivala na dunajskem dvoru. Simon Šarc, generalni vikar pokojnega škofa Krištofa Ravbarja, je umrl tri mesece pred papeževu potrditvijo Kazianerja za ljubljanskega škofa. Po prevzemu škofije si je Kazianer za generalnega vikarja izbral Lenarta Mertlica, doktorja civilnega in kanonskega prava, doma iz Kamnika.³⁰ To službo je ta do leta 1547 opravljal tudi pod škofom Textorjem, dokler ga niso na sodnem procesu proti reformatorjem v ljubljanskem stolnem kapitlju odstavili in mu odvzeli vse dohodke.³¹

Pomembno vlogo je imel v stolnem kapitlju Pavel Wiener kot kapiteljski prokurator in škofijski oskrbnik v Ljubljani. V letih 1530–1547 je deloval v kranjskem deželnem zboru in bil večkrat njegov poverjenik. Leta 1543 ga je generalni vikar oglejskega patriarha prezentiral za dekana kolegiatnega kapitlja v Novem mestu.³² V literaturi

28 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila* (Acta Ecclesiastica Sloveniae 22), Ljubljana 2000, 113–114.

29 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, 132–134.

30 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, 263–264.

31 *Slovenski biografski leksikon*, II. zvezek, Ljubljana 1933–1952, 100 sl.

32 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, 295–296.

beremo, da naj bi se v času, ko je bil poverjenik deželnega zbora, Wiener odločil za »novo vero« in jo vedno bolj odkrito širil. Vendar je to malo verjetno, ker bi ga sicer škof Textor ne potrdil v njegovi službi. Na procesu v Ljubljani leta 1547 mu »odpadništva« od katoliške vere niso mogli dokazati, na Dunaju pa je bil celo oproščen. Izsledil se je na Sedmograško, kjer pa je nato sprejel evangeličansko veroizpoved.³³

Starosta med ljubljanskimi kanoniki je bil Mihael Valler, sicer doma iz Kočevja, ki ga med ljubljanskimi kanoniki zasledimo že leta 1505. Njegovo delo v kapitlju še ni raziskano, nagrobni spomenik pa ga je slavil kot »zgleđ poštenosti«, ki je v kapitlju »zvesto opravljal številne naloge«. Umrl je 1. septembra leta 1539.³⁴

Matija Vallich je postal stolni kanonik ob koncu dvajsetih let 16. stoletja. Bil je očitno konfliktna osebnost, saj je prišel v spor tako s člani kapitlja kot z ljubljanskimi mestnimi oblastmi. Njegov odnos do luteranstva ni znan. Umrl je 13. februarja 1547.³⁵ Urban Strela je postal stolni kanonik verjetno leta 1533, torej v času, ko je prišel Trubar kot vikar in slovenski pridigar v ljubljansko stolnico. Zdi se, da je veliko bival v Gornjem Gradu, kjer je leta 1546 tudi umrl.³⁶ Formalno je bil ljubljanski stolni kanonik tudi Luka Wagenrieder, vendar se je očitno raje mudil v svoji župniji v Rihembergu (Branik),³⁷ leta 1540 pa je pravico do kanoniške prebende odstopil Antonu Tischlerju iz ugledne ljubljanske meščanske družine. Več o njegovi dejavnosti ni znanega.³⁸

Primož Trubar je leta 1533 postal mašnik »zgodnjik« v ljubljanski stolnici in nato stolni pridigar.³⁹ Zakaj je jeseni leta 1540 zapustil Ljubljano in se podal k svojemu zaščitniku Bonomu v Trst, ni po-

33 *Slovenski biografski leksikon*, IV. zvezek, Ljubljana 1980–1991, 691; France M. Dolinar, *Katoliška Cerkev in Primož Trubar, v: Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše), Ljubljana 2009, 221.

34 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, 291.

35 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, 291.

36 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, 283.

37 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, 293.

38 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, 283.

39 V ljubljanski stolnici je še vedno v uporabi kelih mašnika »zgodnjika« iz leta 1518, ki ga je uporabljal tudi Trubar.

polnoma jasno. Zamera pri oglejskem patriarhu in frančiškanih zaradi nasprotovanja zidavi cerkve na Skalnici (Sveta gora pri Gorici), kakor beremo v literaturi,⁴⁰ je vse prej kot prepričljiva. Sveta gora je bila v oglejskem patriarhatu, patriarh pa nad ljubljansko škofijo, ki jo je v tem času vodil Trubarju zelo naklonjeni škof Kazianer, ni imel nobene juridikcije. Poleg tega so bili po beneško-habsburških vojnah odnosi med obema državama skrajno zaostreni, patriarhu, ki je bival v beneškem Vidmu, pa je bil otežen stik s duhovniki na habsburškem delu patriarhata. Še manj verjetno je, da bi se Trubar v Trst umaknil zaradi groženj deželnega glavarja Nikolaja Jurišiča, ki da je bil »nasprotnik vsakršnega krivoverstva«, kot je zapisano v *Slovenskem biografskem leksikonu*.⁴¹ Nепrepričljivo je zaradi tega, ker se je Trubar že čez dobro leto (novembra 1542) pod istim deželnim glavarjem ponovno vrnil v Ljubljano in to na mesto stolnega kanonika. Vzrok za Trubarjev odhod v Trst bo pač potrebno iskati drugje. Trubar za katoliške škofo v tem času očitno ni bil sporen. Prav tako ne za kralja Ferdinanda I., ki ga je imenoval za stolnega kanonika v Ljubljani. Veljal je za gorečega in pravovernega katoliškega duhovnika, čeprav nekoliko ostrega v svojih pridigah. Vse do leta 1547 ni bil sumljiv niti škofu Urbanu Textorju, ki je leta 1543 nasledil škofa Kazianerja. Trubar se je zaslišanju leta 1547 umaknil najprej v Šentjernej na Dolenjskem, nato pa v Nemčijo, kjer je nato dokončno prelomil s katoliško Cerkvijo in se odločil za württemberško obliko reformacije.

40 *Slovenski biografski leksikon*, IV. zvezek, 206.

41 Prav tam.

gary, while others attended divine service at least twice a year in the so-called designated places far away in Hungary. Števan Kuzmič, a priest among the Slovene emigrants in the region of Surd, published his translation of the New Testament in the Prekmurian standard language in 1771.

UDC 271.2-726.2:929 Katzenstein F.K.

France M. Dolinar

The Bishop of Ljubljana Franc Kazianer's reform endeavours and Trubar

Two legends about the Ljubljana bishop Franc Kazianer von Katzenstein became entwined in literature: according to one he was "theologically uneducated, weak in character and faith", according to the other at least a Protestant sympathizer if not an outright Protestant. The article presents Bishop Kazianer in the broader context of happenings in the Church, the empire and concretely in Slovenia, which entirely contradicts the above two legends.

Kazianer's activity in the Ljubljana diocese coincided with the final serious attempt by the Roman Catholic Church to find a common language with the Reformation movement, set in motion by Martin Luther. Bishop Franc Kazianer was aware of the necessity of an internal renewal of the Church and wished to realize this in his diocese. So he gave decisive support to the fervent priests who took action against abuses in the Church, including Trubar, whom he even chose as his confessor.

In his endeavours for the renewal of the Church Kazianer naturally could not remain indifferent to the demands of the Reformation. Nevertheless he did not seek theological bases for his reform endeavours in Luther but in the Constantinople patriarch St John Chrysostom. To what extent Kazianer was acquainted with the details of contemporary religious discussions between Cardinal Contarini and Melancthon is not known, but nevertheless he remained until his death faithful to the Roman Catholic Church in matters of doctrine and religious practice.

UDC 2:17:327

Cvetka Hedžet Tóth

Was hält die Gesellschaft zusammen? Weltreligionen – Weltfrieden – Weltethos. Ein Aufruf des Theologen Hans Küng

Hans Küngs Idee eines „Weltethos“ als eines gemeinsamen Fundaments ethischer Werte über Religionen und Weltanschauungen hinweg war Thema